

İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı

Niall Ferguson, (Çeviren: Nurettin Elhüseyni)

İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 3.bs., 2015, 391 Sayfa, ISBN:978-975-08-1974-2

Hakan ŞAHİN*

Britanyalı tarihçi, halen Harvard Üniversitesi profesörlerinden Niall Ferguson'un YKY'den 3. baskısı geçtiğimiz Mart'ta çıkan "İmparatorluk" adlı kitabı "Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirmesi" alt başlığını taşıyor. Çalışma, modern dünyanın oluşumunda İngilizlerin rolünü ve "yağmurlu bir takımadanın dünyaya nasıl hükmettiğini" açıklamayı hedefliyor. Kitabın ilk bölümünde, Britanya'nın öncelikle bir ekonomik olgu olarak başladığına ve gelişimine ticaretin ve tüketiciliğin güç verdiğine, ikinci bölümde, daha önce

* Dr., Serbest Araştırmacı

dünyada benzeri görülmemiş bir göç şeklinde Britanyalıların dünyanın dört bir yanına dağılması olarak ortaya çıkan İngiliz sömürgeciliğine değiniliyor. Dinsel mezheplerin Britanya nüfuzunun yaygınlaşmasındaki yerine değinen bölümden sonra dördüncü bölümde dikkatler dünyaya bu denli yayılmış bir yapıyı yöneten İngiliz bürokrasisine çekiliyor. İmparatorluğun askeri boyutuna odaklanan altıncı bölümün ardından, son bölümde yazarın deyişiyle “daha acımasız rakip imparatorluklarla” karşılaştığı 20. yüzyıldaki rolü ele alıyor.

Ahmet Hamdi Tanpınar, 1959’da Londra’ya ziyareti sırasında arkadaşı Hüseyin Tahsin Salor’a yazdığı bir mektupta “İngiliz santimentalitesinin bir tarafını bu imparatorluk kaygısı demeyeceğim, gururu yapıyor” der.¹ Bu incelemede, kitabın çok zengin tarihsel ayrıntılarla bezeli bu bölümleri okuyucuya bırakılarak, kitabın bütününe rengini veren İngiliz aklına/tavrına yahut Tanpınar’ın deyişiyle gururuna bir miktar değinilecektir. Kitapta bunun açıkça ve yekpare bulabileceği yer ise yer ise yazarın “içten”den çok “cüretkâr” bir şekilde kaleme aldığı Giriş bölümüdür. Bu bölüm, kitapta İngiliz şecaatinin nasıl arz edileceğine dair bir hülasa ve ona bir mukaddime olarak da okunabilir.

Ferguson, Britanya’nın cesametini okuyucuya anlatmaya kendi ailesinden başlıyor. Ailenin coğrafi yayılmışlığının biriktirdiği müktesebatın kendisi kadar okuyucuyu da etkileyeceğini umuyor. Bu minvalde, dedesi John, Ekvador’daki yerlilere hırdavat ve kaçak viski satmış; saldırıya geçen uçaklara ve bunaltıcı sığağa dair hikâyelerini dinlerken duyduğu heyecanı hala hatırladığı diğer dedesi Tom, Kraliyet Hava Kuvvetlerinin bir pilotu olarak Hindistan ve Burma’da bulunmuştur. Meslek hayatına Kraliyet Donanmasında başlayan amcası Ian, Kalküta’da mimar ve “*gurbetçi maceraperestliğin sembolü*”dür. Babası Kenya’da hekimdir. Bu yüzden çocukluk anılarını sömürge Afrika’sı süslemiştir: “*Avlanan çitaların görüntüsü, şarkı söyleyen Kikuyu kadınlarının sesi, olgunlaşmış mangonun kokusu.. Glasgow’a döndükten sonra bile, oradan getirip kanepeye serdikleri antilop postu, duvarda Masai savaşçının portresi, kız kardeşinin ve kendisinin zebra derisinden bavulu, Mombasa’dan alınmış cicili bicili bir sepet, gnu tüyünden yapılmış bir sineklik, oyma tahtadan bir suaygırı, afrikadomuzu ve aslan figürleri..*” Bütün bunlar evi sömürgecilik sonrası dönemin küçük bir müzesine dönüştürmüştür.

Yazara göre, iki büyük dünya savaşına ve onca tasfiyeye rağmen İmparatorluk (Britanya İmparatorluğu) halen devam etmektedir. Nitekim bir İngiliz dostu Hindistan’dan şöyle

¹ Zeynep Kerman (haz.), *Tanpınar’ın Mektupları*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012, s.98

bahsetmiştir: “Ayrıldı, ama hâlâ saatini Big Ben’e göre ayar ediyor.” Peki ya Hindistan’ın maruz kaldıkları? İşte giriş bölümünün ana teması aslında tam da budur. Kitabın tümü boyunca da yazar bu sorunun belirlediği bir eksende dolaşacaktır.

1982’de Oxford’a girdiğinde, üniversitenin “*Bu kurum sömürgeleştirmeyi esefle karşılamaktadır gibisinden*” bir önergeyi tartışmakta olduğuna tanık olan Ferguson, bir refleksle bu fikre karşı çıkacaktır. Konuyu “ciddi” olarak incelemeye başladığında ise fikri değişecek ve “*ailemle birlikte acınacak ölçüde yanıldığımızı anladım... İmparatorluk sonuçta tarihin Kötü Şeylerinden biriydi*” diyecektir. Yukarıda “cüretkâr” denilirken neyin kastedildiği anlaşılmış olmalıdır. Burası, nüktedan Ferguson’un bu kitapta Britanya’nın aslında tarihin Kötü Şeylerinden biri olmadığını anlatacağını söylediği yerdir.

Peki ya öyle değilse, nedir? Yazara göre, Hindistan olsun Britanya’nın sömürdüğü diğer toplumlar ve topraklar olsun, Britanya “*bir güç tarafından kollanmamaları halinde kolayca yağmacılığa ve haksızlığa maruz kalabilecek*” toplumlara daha önce hiçbir devletin bağımlı bir halka sunmadığı bir yönetim sağlamıştır. Ferguson, John Stuart Mill gibi “*Hindistan’daki Britanya yönetiminin insanoğlunca bilinenler içinde sadece niyet bakımından en halisane değil, tatbikat bakımından da en faydalılarından biri olduğunu*” savunmadığını söyledikten sonra, “*ama*” der, “*tarihte hiçbir düzen 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında Britanya İmparatorluğunun başardığı ölçüde malların, sermayenin ve işgücünün serbest dolaşımını ileriye götürmediği ortadadır. Batı’nın hukuk, düzen ve yönetim normlarının evrensel hale gelmesinde başka hiçbir milletin onlar kadar payı yoktur.*”

Başka bir deyişle yazar, İmparatorluğunun günahları olduğunu “elbette” kabul etmekte, ama hemen ardından, “İmparatorluğun olmadığı bir dünyayı hayal etmek öğreticidir” diyerek, “biz olmasak ne olurdu, bir düşünün” demeye getirmektedir. Bunu yaparken verdiği kimi tarihsel örneklerle ise sadece Hindistan’a yahut Afrika’ya hücum etmekle kalmıyor, örneğin Hollanda veya ABD’yi de tartışmanın içine çekiyor: “*Britanya olmasaydı Kalküta diye bir yer olmazdı. (...) Eğer Hollanda 1664’te İngilizlere teslim etmiş olmasaydı, Nieuw Amsterdam acaba bugün bildiğimiz New York olur muydu?*”

“*Evet, tiksindirici bir ırk ayrımcılığını uzun yıllar sürdürdü, evet, köleler edinmek ve sömürmek için uğraştılar, 1857’de Hindistan, 1831 ve 1865’te Jamaika, 1899’da Güney Afrika emperyal otoriteye kafa tuttuğunda Britanya’nın gösterdiği tepki vahşicediydi. Kutluk 1840’larda İrlanda’yı, 1870’de Hindistan’ı vurduğunda aldırıışsızlardı*” şeklinde sıraladığı kabulleri okurken, okuyucu “şimdi içten bir açıklama gelecek” şeklinde bir beklentiye

girebiliyor. Gelen açıklama ise soğukkanlı ve asimetriktir: “*Ama tarihte hiçbir düzen malları, sermayeyi ve işgücününün serbest dolaşımını Britanya kadar ileri götürmedi.*”

Ferguson, 1982’de Oxford’a gittiğindeki benzer bir tutumu ve aklı muhafaza etmiş görünüyor. Dilinde bilgi var, hikmet yok; kabul var, özür yok. Çünkü Ferguson bilimadamı soğukkanlılığı ile yaklaşıyor ve okuyucunun hem duygusallığı hem de ahlaksal bir tartışmayı bir kenara bırakmasını salık veriyor. Kim bilir, belki de içine atıyordur. Yukarıda zikredilen mektubun devamında Tanpınar şöyle diyecektir: “İngilizlerin de kendilerine göre dertleri olacak ki, saat beş dedi mi halk meyhanelerin kapısında kuyruk yapıyorlar. Ve meyhanede baş başa verip konuşan iki İngiliz kadar dokunaklı şey azdır.”²

Britanya İmparatorluğu’nu savaşlar ve siyaset ekseninden ziyade bir yandan sermaye akışı ve ticaret açısından ele alan, bir yandan da kişisel tarih kayıtlarına ve kültürel oluşumlara yer veren bu kitabın belki de en zayıf noktası, Britanya’nın kolonilerine, buralarda yaşayan insanlara ve onların yaşam tarzlarına karşı yıkıcı bir politika ve uygulamalar gütmeye ilişkin tartışmalı iddiasıdır. Kendisi kitapta bu kelime ile ifade etmese de, eğer “iyi imparatorluk” diye bir kavramdan söz edilecekse Ferguson bunun Britanya İmparatorluğu olduğunu ima etmektedir. Yine de kitap, bu iddiasını desteklemek için yararlandığı kaynaklar ve verdiği örneklerin zenginliği bakımından bilgi yüklü bir çalışma. Anlatım tarzı olarak ortalama bir tarih okurunun sayfalarında gezineceği bir tarih kitabı. Çevirisi de gayet başarılı. Bu kitabın, sömürülen ve sömürgeleştirilen toplumların nasıl yönetildiğini, nasıl ve nerede hata yaptıklarını anlamak bakımından mutlaka okunması gereken bir çalışma olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

²Kerman, s. 98.